

RÁCZ JÁNOS

KÁDÁR JÁNOS A KORABELI ANGOLSZÁSZ SAJTÓBAN

KÁDÁR JÁNOS MAI MEGÍTÉLÉSE

Kádár János szerepe és politikai döntései ma is megosztják mind a közvéleményt, mind a történészeket. Sokak számára a személye egy olyan rendszert jelenít meg, amelyben lényegesen jobban érezték magukat, több volt a lehetőségük és nagyobb az anyagi biztonságuk. Ellenben vannak, akik kifejezetten negatív történeti személyiséget látnak benne.

Ahhoz, hogy megértsük: pontosan kinek és mit is jelentett, illetve jelent a nyugati világban Kádár János, érdemes részletesen is utánanéznünk, hogy az angolszász sajtóban mit írtak Kádárról és miként is ítélték meg politikusként. A kutatásunk során elsősorban az angolszász sajtó Kádárral kapcsolatos írásait elemeztük. Természetesen a tanulmány nem támaszkodhat csupán a sajtóanyagokra. A fontosabb politikatörténeti összefüggések éppúgy részét képezik, mint az újságcikkek. Ezért a konkrét elemzések előtt meg kell vizsgálnunk, hogy jelenleg melyek a legfőbb törésvonalak Kádár János történelmi szerepének megítélésében.

Kádár János mindig elsődleges helyen állt a huszadik századdal foglalkozó kutatók érdeklődésében. Számos életrajz foglalkozott a politikussal. Ezek között megtalálhatunk komoly történeti munkákat, illetve sokkal inkább Kádár személyét erőteljesen dicsérő, már-már propagandairodalomba tartozó írásműveket is. Tehát ugyanúgy foglalkoznunk kell Huszár Tibor szakmunkájával, mint Berecz Jánoséval vagy a közíró Moldova Györgyével, avagy a nyugatiak közül Roger Gough angol történészével is. Mind a történeti, mind az inkább irodalmi típusú írásokat együtt kell vizsgálnunk tehát, mert együttesen hordozzák a Kádár János életében, majd a halála után kialakult és a közvéleményben is tapasztalható ellentmondásokat. Különösen azért, mert bizonyítani fogjuk, hogy ezektől az ellentmondásoktól az angolszász újságírás sem volt mentes.

Moldova György, illetve Berecz János munkája egyértelműen pozitív képet festett Kádár Jánosról. Moldova György kiemelte a nép által szeretett Kádár János motívu-

mát. Műve úgy ábrázolja őt, mint a kiegyezés utáni Ferenc Józsefet. Vagy sokkal inkább úgy állítja be az MSZMP első titkárát – Kádár egy munkatársát idézve – mint Bethlen Gábort, aki kelet és nyugat között egyensúlyozott.¹ Kádár János tetteinek pozitív megítélése és összehasonlítása más történelmi személyiségekkel egyáltalán nem egyedí. Visszaemlékezésében a Magyar Rádió műsorszerkesztési osztályának egykori osztályvezetője, a későbbi MTV-műsorszerkesztő, Sándor György is megette ezt.² Horthy Miklóst vagy akár Ferenc Józsefet is megszerette a magyarság – állítja –, pedig mindketten megtorlások után kerültek hatalomra. Ebben az olvasatban Kádár János olyan reálpolitikát folytatott, amely tudomásul vette a nemzetközi erőviszonyokat. Kádár János – Sándor György szerint – „azt tette, amit Bismarck tett volna 1849-ben. Elzavarta a gyűlölt vezetőket és tudomásul vette a nemzetközi erőviszonyokat”.³ Tehát az egyik fontos és visszatérő állítás, hogy a nemzetközi viszonyok – mint oly sokszor a magyar történelemben – megteremtették az új vezetőt, akit a magyarság – későbbi engedékenyebb politikája miatt – elfogadott és megbecsült.

Huszár Tibor a Kádárról írt életrajzában fontosnak tartja, hogy a későbbi első titkár apa nélkül nőtt fel, és gyerekkora óta kísértette a szorongás.⁴ A párt – Huszár szerint – az apát és a nagycsalád szerepét töltötte be Kádár János számára.⁵

Szintén fontos írás Kádár pozitív megítélésével kapcsolatban a külpolitika területén kortárs Berecz János monográfiája. Berecz Kádár-képe a többiekénél is érdekesebb, hiszen kifejezetten felelősségteljes magyar politikusnak festi le egykori főnökét. Olyan vezetőnek állítja be Kádár Jánost, aki vállalta azt a terhet, amely 1956. november 4-e után egy felelős vezetőre hárult. Mindezt azzal a Nagy Imrével szemben, aki Berecz olvasatában a mártíromságba menekült.⁶ Ebben az interpretációban az 1956-os forradalom igazi folytatója és leginkább pozitív figurája Kádár János. Külön érdemes megemlítenünk, hogy Kádár János személyiségének magyar megítélésében alapvető szerepet játszik a Nagy Imréről kialakított történelmi kép is. A Kádár Jánost pozitívan megítélő munkák természetesen nem értékelhetik Nagy Imre politikai pályafutását is hasonlóan jónak és kiemelkedőnek. Mert ezt lehetetlené teszi Nagy Imre és társainak a pere, illetve a halálos ítéletek. Tehát miközben Kádárt János politikáját méltatják, a felelősségét is mérséklük – amennyiben a nem-

¹ Moldova György: *Kádár János II. kötet*. Budapest, 2006. Urbis Könyvkiadó, 50.

² Sándor György: *Miért lettem Kádár híve*. Budapest, 2002. Belvárosi Könyvkiadó, 185–240.

³ Sándor György: i. m. 226.

⁴ Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza 1912–1956 I. kötet*. Budapest, 2001. Kossuth Könyvkiadó, 150.

⁵ Huszár Tibor: i. m. 179.

⁶ Berecz János: *Kádár élt... Aki nincs ellenünk... I. kötet*. Budapest, 2008. Belvárosi Könyvkiadó, 199.

zetközi helyzet szükségszerűségét ismételve –, egyben a kivégzett Nagy Imre emlékét kisebbítik.

A kritikák közül ismételtén Moldova könyvéhez kell fordulnunk, amely sokkal direkter formában eleveníti fel mindazokat a negatívumokat, amelyeket Nagy Imre tetteiben és múltjában vélt felfedezni. Ide tartoznak azok a sommás ítéletek, hogy Nagy Imre nem rendelkezett államférfihoz méltó kompetenciával.⁷ Továbbá az is kifejezetten érdekes – Berecz János munkájához képest sokkal egyértelműben megfogalmazott állítás –, hogy Nagy Imre miniszterelnök a látványos történelmi szerepvállalás miatt áldozta fel az életét.⁸

Nagy Imre rossz politikai döntéseinek bírálata, azonban nemcsak a Kádár János munkásságát méltató – inkább irodalmi – monográfiák sajátja. Charles Gáti 2006-ban megjelent komoly művében az elbukott forradalom vizsgálatában nem tekintett el Nagy Imre rossz döntéseinek bírálatától, amelyet a miniszterelnök háttérével és politikai szellemiségével magyarázott.⁹ Ez azonban nem párosult azzal, hogy Kádár János politikai döntéseit vagy politikusi értékeit Nagy Imre fölé helyezné.

Tehát mindenképpen meg kell állapítanunk, hogy a Kádár személyiségét méltató írásokban minden esetben fellelhető Nagy Imre történelmi szerepének és múltjának elítélése is, amely különösen Kádár János megtorlásokban játszott szerepének mérlegelésében csúcsosodott ki. Moldova Nagy Imre múltjában kiemelte a „Vologya–doszsié” anyagait, amelyet még 1989-ben az MSZMP vezetői kaptak meg.¹⁰ A dosszié szerint Nagy Imre az NKVD, a szovjet politikai rendőrség alkalmazottja volt, és Berijával állt kapcsolatban. Moldova szerint ez alapján kimutatható, hogy Nagy Imre tevékeny résztvevője volt azoknak a pereknek, amelyek az 1930-as években több magyar kommunista emigráns életébe kerültek.¹¹

Természetesen nem mindenki tartja teljesen reálisnak a Szovjetuniótól kapott dokumentumokat, és különösen az gyanús, hogy az 1989-es rendszerváltás során Nagy Imre és társai újratemetése előtt érkezett meg a forrásgyűjtemény Magyarországra.

Rainer M. János egyáltalán nem adott hitelt a dokumentumnak.¹² Ebben az összefüggésben az 1989-es évben újraéledő Nagy Imre-kultusz elleni akciót sejt elsősor-

⁷ Moldova György: *Kádár János I. kötet*. Budapest, 2006. Urbis Könyvkiadó, 126.

⁸ Moldova György: i. m. I. kötet. 201.

⁹ Charles Gáti: *Vesztett illúziók, Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Budapest, 2006. Osiris Kiadó, 214.

¹⁰ Moldova György: i. m. I. kötet. 201.

¹¹ Lásd az eset felhasználást Nagy Imre miniszterelnök személyének elítélésére: Moldova György: i. m. II. kötet. 161–169.

¹² Rainer M. János: *Nagy Imre politikai életrajz 1896–1953 I. kötet*. Budapest, 1996. 1956-os Intézet, 199–212.

ban. Ezzel szemben Charles Gáti, aki bár nem fogadta el a teljes dokumentumot valódinak, ám állítja: nem véletlen, hogy Nagy Imrében megbízott a Szovjetunió Kommunista Pártja (továbbiakban SzKP) hiszen az NKVD-nek dolgozott.¹³ Gáti következtetése alapján nem elhanyagolható momentum, hogy Nagy Imre túlélte a Rajk-pert, és nem került a képbe a per kapcsán.

Moldova véleménye szerint nem tekinthető relevánsnak Kádár János szerepe a megtorlásokban.¹⁴ Kádárról írt könyve gyakorlatilag egy vádiratot fogalmazott meg az 1989–90-es rendszerváltással és az azóta eltelt időszak gazdasági és politikai eredményével szemben is, ellentétbe állítván azt a Kádár-rendszerrel.

Ezzel egyszersmind visszaérteztünk Kádár János mai megítélésének sarokkövéhez: az 1956-os forradalom utáni megtorlásokhoz, benne a Nagy Imre-perrel.

Azok a munkák, amelyek Kádár Jánost pozitívan festik le, természetesen azon véleményt erősítik, hogy Kádár Jánosnak csekély szerepe volt a megtorlásban vagy az olyan ügyekben, mint Nagy Imre és társainak a halála. Itt is meg kell említenünk Berecz János könyvét, aki szerint Kádár János megtette azt, amit meg kellett tennie.¹⁵ Ez a mondat állandó igazolásként tűnik fel Kádár felelőségének a mentegetéseként, és két másikkal emlegetik együtt. Az első az 1960. október 3-án az ENSZ közgyűlésében elmondott beszédének végső konklúziója: „Ott voltam, ahol lennem kellett. Azt tettem, amit tennem kellett”; a másik pedig egy szintén sokat idézett és sokat emlegetett mondat: „Aki nincs ellenünk, az velünk van”.

Roger Gough angol történész azonban Kádár személyiségében keresi a válaszokat a történetekre. Szerinte Kádár alaposan el tudta rejteni a valós arcát még a párttársai előtt is. Komolyan épített a színlelésre politikai karrierjének az alakítása során. Ezt a manipulációt felhasználta a kollégáival szemben is.¹⁶ Gough ennél is továbbment, amikor azt állította, hogy Kádár János azért fogadta el az SzKP felkérését 1956 novemberében, mert úgy érezte, hamarosan komoly vezető szerepet kap, a hatalom csúcsára kerül, illetve a moszkvai vezetés nem fogja Rákosit a nyakára ültetni. Kádár nem tekintette hazaárulónak, aki Moszkva mellé áll.¹⁷

A kérdés csupán az, hogy akkor kinek is köszönheti a halálát Nagy Imre? A Szovjetunió politikai vezetése, esetleg személyesen Hruscsov volt a felelős? Ebben a kérdésben sincsenek egyetértések: Rainer M. János, a Nagy Imre-perről írt fontos elemzésében arra mutatott rá, hogy Kádár Jánosnak volt esélye megmenteni a miniszterelnök életét. A szerző kifejtette, hogy a Nagy Imre-per előkészítése 1957-től folya-

¹³ Charles Gáti: i. m. 40–48.

¹⁴ Moldova György: i. m. I. köt. 171.

¹⁵ Berecz János: i. m. 199.

¹⁶ Roger Gough: *Kádár János, A jó elvtárs?* Budapest, 2006. J LX Kiadó, 70.

¹⁷ Roger Gough: i. m. 193.

matban volt. Kádár két alkalommal is (1957 márciusában, illetve 1957 júniusában) egyeztetett Moszkvával a perrel és a várható ítéletekkel kapcsolatban.¹⁸ Ezt követően az első titkár, az MSZMP KB 1957. december 21-i zárt ülésen kérte engedjenek szabad folyást az eljárásnak Nagy Imrével és társaival szemben.¹⁹

Huszár Tibor, Kádár Jánosról írt elemzésében szintén kitért arra, hogy az MSZMP első titkárának volt lehetősége befolyásolni az ítéletet.²⁰

Nem feledkezhetünk el arról a komoly politikai teljesítményről sem, amelyről 1957-ben az SzKP első titkára, Hruscsov tett tanúbizonyságot. Leszámolt sztálinista ellenzékével az SzKP-ban, illetve felbocsátották az első műholdat, a Szputnyikot. Ezeket a momentumokat figyelembe véve Rainer M. arra utalt, hogy Hruscsovna már nem lett volna szüksége Nagy Imre kivégzésére.²¹

A fentiek ismeretében a szerző arra is hivatkozott, hogy az SzKP KB 1958. február 5-én úgy döntött, hogy az ítéletekben keménységet majd nagylelkúséget kell tanúsítani. Kádár azonban mindezek ellenére kivárta a megfelelő pillanatot az eljárás lefolytatására és az ítéletek meghozatalára.²² Ezért Kádár János felelőssége egyértelmű a történetekben.

Természetesen Berecz és Moldova munkájában a Szovjetunió elsődleges szerepét hangsúlyozták a történetekben. Moldova ezúttal sem tudott megállni ennél a megállapításnál, hanem azt is kifejtette, hogy érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy milyen terror lett volna itt abban az esetben, ha nem Kádár János veszi át az ország vezetését. Hiszen ha Kádár nemet mondott volna az SzKP felkérésére, minden bizonnyal sokkal szörnyűbb lett volna a megtorlás.²³

A történeti munkák közül Roger Gough a Nagy Imre-per kapcsán felveti, hogy egyértelműen mítoszt teremtett azzal a Kádár-rendszer, hogy csak a Szovjetunió döntésének állították be Nagy Imre és társainak a perét és az ítéletet. Ráadásul ennek a mítosznak a megteremtését a nyugati világ is támogatta.²⁴

¹⁸ Rainer M. János: *A Nagy Imre-per – ötven év távlatából*. OKRI Szemle, Budapest, 2009. 101–109.

¹⁹ *Koronatanúk jeltelem sírgödörben, dokumentumok Nagy Imre és társai per történetéhez*. Szerk. Horváth Miklós–Zinner Tibor. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. 711.

²⁰ Huszár Tibor: *Kádár, A hatalom évei 1956–1989*. Budapest, 2006. 76–77.

²¹ Rainer M. János: *Nagy Imre politika életrajza II. kötet*. Budapest, 2009. 1956-os Könyvkiadó, 341–436.

²² Rainer M. János 2009.

²³ Moldova György: i. m. I. köt. 171.

²⁴ Roger Gough: i. m. 228.

A NAGY IMRE-PER FELELŐEI

Az igazán problematikus kérdés a Nagy Imre-per és Kádár János viszonya. Sokfajta választ kaphatunk, de mégiscsak az a legdöntőbb, hogy mennyiben befolyásolta a pert Kádár János. Amennyiben pusztán csak helytartónak tartjuk, akkor nyilvánvaló, hogy parancsot teljesített. Az angolszász sajtó a kezdetektől felismerte a Nagy Imre-per lehetőségét. A *Time* magazinban nem véletlenül jelent meg olvasói véleményként, hogy Nagy Imre legyen az év embere, remélve, nem csupán posztumusz kaphatja meg a díjat.²⁵ Tehát – bár Kádár János számtalanszor megígérte, hogy nem lesz semmilyen Nagy Imre-per – ezt nem igazán hitte el az angolszász sajtó. De ez közel sem minden: Nagy Imre sorsa szóba került egy 1957. szeptemberi találkozón is. Ezen a találkozón Zádor Tibor, a washingtoni magyar követség ideiglenes ügyvivője beszélgetett Chalmers Roberts-szel a *Washington Post* tudósítójával.

„Roberts ekkor elmondta, hogy a States Departmenttől és más hivatalos szervektől nyert értesülése szerint az Egyesült Államok kormánya alapvetően módosítaná álláspontját Magyarországgal kapcsolatban, ha Nagy Imre valamilyen formában visszatérne a magyar közéletbe. Vonatkozna ez az ENSZ közgyűlésére is, amelynek napirendjén Magyarország ismét a fő kérdés. Mint egyéni vélemény hozzászövegezte, hogy Nagy visszatérése alapjaiban ingatná meg az ötös bizottság jelentését”.²⁶ Volt tehát a magyar kormányzatnak egy előzetes képe arról, hogy mi történhetne abban az esetben, ha a kivégzésektől eltekintenek. Nagyon hamar le lehetett volna zárni a nyugati kritikákat. Ezzel szemben ez mégsem számított. Az úgynevezett Nagy Imre-ügyet már 1956. november végén is úgy kezelte az angol sajtó, mint nem kifejezetten magyar kérdést.

Ezt megerősítendő idézhetjük a londoni magyar követség elemzését is: „Az u.n. Nagy Imre ügynek is nagy visszhangja van. Ezt elsősorban Jugoszlávia irányában próbálja kijátszani az angol sajtó. Először is nem magyar, hanem szovjet ügynek tekinti az egészet. Arra próbálják figyelmeztetni Jugoszláviát, hogy a Szovjetunió és a magyar kormány által adott ígéretekből nem lehet bízni és tanácsos lenne még egyszer megfontolni neki a szocialista országokkal való kapcsolatát”.²⁷ A Nagy Imre-kérdés tehát az angol sajtóban nemzetközi ügy volt. Mindezek ellenére az 1956-os forradalom vérbefojtása miatt indult nyugati sajtókampány 1958-ra alaposan visszasett, ám ekkor Nagy Imre és társai kivégzése ismét alaposan felszította a nyugati

²⁵ Jens Bornholt: *Letters, Man of the Year*. *Time*, 1956. december 3. 2.

²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (továbbiakban: MNL OL) TÜK, USA 1956–63 XIX–J–1–j 10d. 29t. Kapcsolatok Chalmers Roberts-szel. 1957. szeptember 10.

²⁷ MNL OL TÜK, Nagy Britannia 1956–58 XIX–J–1–j 14d. 29t. A magyar események angol sajtóvisszhangja. 1956. november 28.

sajtó érdeklődését. Például a *The Manchester Guardian* 1958-ban már alig-alig foglalkozott a magyar forradalommal, de a kivégzések hírére azonnal reagált.

Az angol baloldali napilap 1958. július 18-án, az első oldalon tájékoztatót a kivégzésekről, Viktor Zorza cikkében. Az újságíró szerint az ítéletek magyarországi kihirdetésében használt revizionizmusra hivatkozás Nagy és társai kapcsán figyelmeztetés a kelet-európai kommunisták politikai elhajlói számára is. De ami számunkra ennél sokkal fontosabb, hogy az ítéletek mögött „Moszkva hangját” vélte felfedezni Zorza. Tehát nem Kádár János felelős az ítéletekért, hanem sokkal inkább Moszkva. A cikkben megfogalmazta, hogy ehhez a következtetéshez a moszkvai és budapesti rádióadások és újságok híreinek megjelenési időpontját kell megvizsgálni. A budapesti rádióadást egy órán belül követte a moszkvai rádió adása, illetve a hír már aznap, de korábban is megjelent a *Pravdában* és az *Izvesztyijában*. Azaz a Szovjetunióban pontosan ismerniük kellett az ítéleteket és a végrehajtásukat.²⁸ Zorza szerint ezt a pert és a kivégzést sokáig halogatták, mivel az oroszok nem tartották megfelelőnek a pillanatot a Jugoszláviával való szakításra, illetve nem akarták kockára tenni a Szovjetunió és a nem kommunista világ közötti közeledést. A cikk mindvégig kitartott azon álláspont mellett, hogy Tito a Nagy Imre-ügy kapcsán igyekezett elhatárolódni a szovjetektől. Tito ezzel a manőverrel meg akarta védeni a nyugaton kialakult nimbuszát: a Szovjetuniótól való függetlenség útjának komoly propaganda és politikai értékét. Viktor Zorza előbbi gondolatát az SzKP által sugalmazott és irányított Nagy Imre-perről pusztán a hírek a Szovjetunióban való korábbi megjelenésével indokolta a *The Manchester Guardian* egy héttel később megjelent újabb cikke is.²⁹ Ebben azonban már arra is kitértek, hogy a per hátterében Tito és Hruscsov vitája állt. De most is az a leglényegesebb, hogy ebben az írásban a pert és a kivégzéseket szintén az SzKP-nak tulajdonították.

Az angol sajtó részéről közvetlenül a kivégzés után jelent meg a *The Times* egy szerkesztőségi írása, amely felvetette a lehetőségét, hogy Kádár a felelős Nagy Imre és társai kivégzéséért. Azt gondolták, Kádár János úgy érezte, hogy hatalma nem biztosított, ameddig Nagy Imre életben van és folyamatosan szimbolizálhatja az 1956-os magyar forradalmat. Illetve Nagy Imre személye alkalmat adhatott volna arra is, hogy Kádárral szemben egy ellenzéki csoportosulás jöjjön létre. Ám az angol napilap ezt rögtön el is vetette a következő indokkal: „[...] De Nagy és társai sorsa sohasem volt magyar belügyi kérdés”.³⁰ Mint ahogy már Rainer M. János kutatásaiból láttuk, nemcsak az SzKP döntésein múltott Nagy Imre miniszterelnök sorsa. Azonban

²⁸ Victor Zorza: *Death for all the revisionists*. Manchester Guardian, 1958. június 18. 1.

²⁹ Peter Benenson: *Trial of Imre Nagy No case for prosecution*. Manchester Guardian, 1958. június 27. 8.

³⁰ [Név nélkül] *Plain Murder*. The Times, 1958. június 18. 11.

az angolszász újságok ezzel nem lehettek tisztában. Nem ismerték a tényleges magyarországi folyamatokat, nem rendelkeztek elegendő információval. Az amerikai *The New York Times* már a Nagy Imre-per feltételezhető vagy inkább általa vizionált következményeiről is beszámolt egy karikatúrájában. A rajzon egy gyászruhába öltözött nő áll Hruscsovval szemben, a hölgy jelképezi a szabad világ közvéleményét. Hruscsovon egy felirat díszleg *Új Kommunista Mosoly Kampány* címmel. A háttérben a Kremlből Sztálin éppen a mennybe száll. A hölgy elgondolkozik: talán Oroszország megváltozott? Hruscsov a kezét nyújtja, de a másik keze csupa vér és egy felirat tudatja velünk az olvasóval: magyarországi kivégzések. A hölgy másokkal együtt végül elszalad, miközben Hruscsov mérgesen néz utánuk, Sztálin pedig mosolyogva pipázik a felhők felett.³¹

A kanadai újság a *Montreal Gazette* is beállt a kivégzéseket a Szovjetuniónak tulajdonítók sorába. Sőt, azt állította a lap, hogy a történet nehezen egyeztethetőek össze a Sztálin halála utáni moszkvai változásokkal.³² Az ausztrál *The Age* is hasonlóképpen interpretálta a kivégzéseket. A felelős ebben az esetben sem Kádár János volt, hanem most is a szovjet kommunistáknak tulajdonították az ítéleteket.

„Ahogyan a cél: a kommunizmus győzelme szentesíti az eszközt, amely azt közelebb hozza, úgy az oroszok is, a kommunizmus legnagyobb mai képviselői jogosultak arra, hogy mindenkit eltapossanak, aki az útjukban áll. Ez a végső igazolása az imperializmus erkölcsének, és a magyaroknak meg kellett tanulniuk, milyen kegyetlen erkölcs is ez”³³

Az amerikai napilap, a *The New York Times* is elemezte, miért hozhatta meg Hruscsov Nagy Imre és társai ítéletét. Megpróbálták feltérképezni az SzKP első titkárának a gondolkodásmódját. Az egyik feltételezésük szerint Hruscsov arra a következtetésre jutott, hogy saját engedékeny politikája eredményezte az 1956-os magyar forradalmat, illetve a jugoszlávok eltávolodását. Ezért ráébredt arra, hogy a kommunista rendszerben szükség van az időszakos tisztogatásokra. A lap másik vélelme, hogy Hruscsov Nagy Imre és társai kivégzésével engesztelte ki a saját pártjának sztálinistáit. A cikk által felvázolt harmadik lehetőség szerint Hruscsovot a Kínai Népköztársaság kényszerítette tettére. Egyszóval, Hruscsov gyenge hatalmi pozícióval rendelkezett, és muszáj volt szabad utat engednie a kivégzéseknek.

Ezért a miniszterelnök és társai halálának végső magyarázataként, az amerikai napilap egy idézetet emelt át a *Pravdából*, amely szerint „A szatellit vezetőinek megmutatkozott a tiszta üzenet, hogy nemcsak az állásukat veszíthetik el, de a fejüket is,

³¹ [Név nélkül] *But on the other hand*. The New York Times, 1958. június 22. 5.

³² [Név nélkül] *Shots heard around the world*. Montreal Gazette, 1958. június 20. 6.

³³ [Név nélkül] *World reaction against U.S.S.R.* The Age, 1958. június 25. 2.

ha a Moszkvától való függetlenség érzésével játszanának”.³⁴ Az amerikai napilap nem tudott elvonatkoztatni attól, hogy Nagy Imre halála Hruscsov és Tito vitája miatt következett be. Ezt egy külön karikatúrában is közölték. A rajzon egy ajtó szerepelt *Tito* felirattal, amelyre rászegeztek egy cetlit figyelmeztetésként. Közvetlenül az ajtó előtt egy koporsó feküdt, amelyen a *Nagy* szó olvasható.³⁵

Tehát azt, hogy a Szovjetunió politikai döntéshozói a felelősek Nagy Imre haláláért, az angolszász újságok nagy többsége tényként közölte. Kérdés, hogy az Egyesült Államok politika döntéshozói kit akartak felelősségre vonni valójában. Az USA Nemzetbiztonsági Tanácsához tartozó OCB³⁶ 1958. július 23-án kelt jelentésében elemezte a Magyarországon történeteket. Elsősorban azt, hogyan használták fel propagandacélokra Nagy Imre és társai kivégzését. A jelentést az OCB a szovjet ügyekkel foglalkozó bizottsága készítette el. Megállapították: a kivégzések, a kommunista világon kívül, spontán és erőteljes reakciókat váltottak ki. A kivégzések hírére a különböző sajtóügynökségek terjesztették el. Kijelentették, hogy a reakciók az Egyesült Államok politikai céljainak – miszerint a kivégzésekért a Szovjetunió a felelős – megfelelőek voltak. Ezt 1958. június 17-én John Foster Dulles külügyminiszter, valamint 1958. június 18-án Eisenhower elnök nyilatkozatai is megerősítették. Az amerikai külügyminisztérium 1958. június 17-i sajtónyilatkozatában, ugyancsak megállapította a szovjet politikai vezetés bűnösségét.³⁷ Kérdés, hogy ezek a nyilatkozatok mennyiben jelentettek lehetőséget a formálódó, alakuló Kádár-rendszernek. Abban az esetben ugyanis, ha Kádárt csak egy helytartónak látják, alaposan csökken a személyes felelősség is. Az MSZMP budapesti végrehajtó bizottságának 1958. június 23-i ülésén Borka Attila³⁸ napirend előtti felszólalásában elmondta,

³⁴ [Név nélkül] *Colder War?* The New York Times, 1958. június 22. 1.

³⁵ [Név nélkül] *At the door.* The New York Times, 1958. június 22. 5.

³⁶ Operations Coordinating Board, (Operatív Koordinációs Osztály) Nagy Kázmér, az *Elveszett Alkotmány* című munkájában, amely 1984-ben jelent meg, csak Végrehajtó Bizottságnak nevezte az intézményt. A bizottságot 1953-ban hozta létre Eisenhower elnök. Az OCB jelentéstétellel tartozott a Nemzetbiztonsági Tanácsnak. Feladata volt, hogy integrálja a tanács által megfogalmazott politikát a különböző ügynökségekben. Az OCB-t 1961-ben Kennedy megszüntette. Lásd a szervezet létrehozását elrendelő 10483 számú elnöki rendeletet: The American Presidency Project <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=60573>. Letöltés ideje: 2014. augusztus 20.

³⁷ *Foreign relation of the United States, Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus (1958–1960) Vol X.* Report prepared by the Operations Coordinating Board's Special Committee on Soviet and Related problems, Washington, July 23. 1958. 45–46.

³⁸ Borka Attila (1911–1976) 1945-ben lett a kommunista párt tagja. 1947-ben a salgótarjáni Acélgégyár, majd 1955-től az Óbudai Hajógyár igazgatója. 1956 decemberétől az MSZMP Budapesti Intéző Bizottságának a tagja. 1957–1962 között a MSZMP KB tagja. 1963 márciusában felmentették és a KGM Szerelvényellátó Vállalat igazgatóhelyettesének nevezték ki. 1973-ban nyugdíjazták. Történelmi tár http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3636&catid=43:b&Itemid=67&lang=de. Letöltés időpontja 2014. augusztus 19.

hogy Kállai Gyula a MSZMP Politikai Bizottságának ülésén a következőket állította: „[...] az egész külföldi imperialista propaganda a Szovjetunió felé irányul. A szovjet csapatokat ők nálunk megszálló csapatoknak tekintik, s úgy tartják, hogy ez az ítélet sem a magyar kormány akarata, mert a magyar kormány akarata nem független a Szovjetuniótól. Ennek következtében a Szovjetuniót teszik felelőssé azért, ami történt. Felteszik a kérdést, hogy egyáltalán Magyarországon hozták-e az ítéleteket”.³⁹

Összegezve: miközben a nyugati sajtó elsősorban azt propagálta, hogy a Szovjetunió politikai döntéshozói állnak a kivégzések mögött és az Egyesült Államok politikai érdekeit is ez szolgálta leginkább, addig ez kvázi mentességet biztosíthatott Kádár Jánosnak is a történelemben. Talán ez a korszak nyugati és keleti gondolkodásában furcsa és különös kapcsolat teremtette meg a lehetőségét annak, hogy Kádár János vitathatatlanul legbírálhatóbb tetteiben úgy viselkedhetett, mint egy közönséges helytartó. Elmondható, hogy Kádár felelőssége a Nagy Imre-perben minimalizálódott az angolszász sajtóban. Nem véletlen, hogy az angol sajtó írásait összefoglaló jelentésében a londoni magyar követség már 1958 szeptemberében kijelenthette: „[...] a Nagy-ügy kapcsán felvert nagy por az utolsó olyan téma volt az angol sajtó számára, amely »jelentőségével« is alkalmat adott az újabb rágalmak hazánkra szórására. Már ez sem érte el a régi hatását, vannak azonban tünetek az azóta eltelt időszakban, amelyek arra utalnak, hogy egyes angol lapok is realizálták azt a fáradtságot, amellyel az angol közvélemény a »magyar kérdésre«, illetve annak legtöbb részletére reagál”.⁴⁰ A következő fejezetekben Kádár János az angolszász újságoknak adott interjút és a halálakor keletkezett nekrológokat elemezzük.

INTERJÚK, CIKKEK

Kádár gyakran visszautasította a nyilvános szereplést. Amennyiben ennek okait keressük, akkor a személyiségéből adódó hozzáállást, illetve az 1956-os forradalom eltiprásában játszott szerepét is hangsúlyozni kell. Ez utóbbinak köszönhető a nyugati sajtótól való idegenkedése, ahogy azt a *Time* magazin egy 1986-ban elkészített

³⁹ BFL, MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottságának ülései (XXXV.1.a.4.) 27. ö.e. 3.o. 1958. június 23. Lásd: Archivportál http://www.archivportal.arcanum.hu/mszmp/opt/a130523.htm?v=pdf&q=%28WRD%3D%28Nagy%20Imre%20minisztereIn%F6k%29%29%20and%20DATE%3D1956.11.04--1989.12.31_&s=SORT&m=1&a=rec Letöltés ideje: 2014. augusztus 20.

⁴⁰ MNL OL TÜK, Nagy Britannia 1959–64 XIX–J–1–j 38d. 126t. Angol lapok magatartása hazánkkal szemben. 1958. szeptember 20.

interjújában is elmondta: célja az volt 1956-ban, hogy minél kevesebbet írjanak Magyarországról.⁴¹ Tehát – tehetjük hozzá – azt sem nagyon akarta, hogy róla írjanak.

Természetesen ez nem azt jelentette, hogy közvetlenül 1956. november 4-e után elzárkózott volna az újságíróktól. Amennyiben olyan újságíróról volt szó, akiről tudni lehetett, hogy megfelelő színben fogja őt feltüntetni, nem feltétlenül bújt ki a válaszdás elől.

A Brit Kommunista Párt (továbbiakban BKP) például két ízben is küldött tudósított Budapestre 1956-ban. Peter Fryer, nem beszélt Kádárral a forradalom alatt, tudósításait nem vagy csak cenzúrázva közölte a BKP napilapja a *Daily Worker*. Hamarosan távoznia kellett a laptól és a BKP-ból is, mivel erősen szimpatizált a magyar forradalommal.⁴² Ellenben a BKP újabb tudósítója Sam Russel már beszélhetett magával Kádár Jánossal is.⁴³ Sam Russel amúgy is megbízhatóbbnak látszott. Elegendő csak azt megemlíteni, hogy 1952. augusztus 28-án a londoni magyar követség egy feljegyzésben azt jelentette, hogy Sam Russel információkat közölt számukra Reg Westonról. Russel szerint Reg Weston, aki a *Daily Workernél* dolgozó újságíró volt és 1951-ben a Balaton mellett üdült: áruló.⁴⁴ Az állítólagos árulás részleteitől eltekintve nyilvánvaló, hogy a „megbízható” információkkal szolgáló kommunista újságíró elsőbbséget élvezhetett egy Kádár János-interjúnál is. Nem csoda tehát, hogy a magyar párt főtitkárát kedvező színben tüntette fel az írásában. Például ebben a cikkben a munkástanácsokról Kádár kijelentette, hogy nem kívánja megszüntetni őket, pusztán az ellenforradalmi befolyástól igyekszik megtisztítani a szervezeteket.⁴⁵

Mivel Kádár igyekezett elzárkózni az általa ellenségesnek tartott nyugati újságíróktól, többször a magyar követségek is jelezték az angolszász újságírók, televíziók interjúkészítési szándékait. Megemlíthető például egy összefoglaló feljegyzés a washingtoni követség részéről, melyből kiderül, hogy a három legnagyobb amerikai tévétársaság: a CBS, az NBC, és a UP is folyamatosan ostromolta a magyar pártvezetőt egy interjú reményében. A televíziós csatornák kvázi egymással is versengtek a kegyért. Miközben a követségnek megvolt a sajátos elképzelése a lehetséges megoldásokról is. „Célszerűnek látszik egy olyan módszer alkalmazása, hogy a kérelmezőket ne egyidejűleg, hanem egymás után engedjük be Magyarországra, még-

⁴¹ John Moody: *An Interview with Kadar*. Time, 1986. augusztus 11. 28–29.

⁴² Lásd Rácz János: *A Fryer-ügy, Rendszerváltások kortársa és kutatója*. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára. Szerk. Erdődy Gábor, Feitl István, Sipos Balázs, Varga Zsuzsanna. Budapest, 2013. ELTE Eötvös Kiadó.

⁴³ Sam Russel: *Hungarian Premier talks to DW*. Daily Worker, 1956. december 20. 1.

⁴⁴ MNL OL TÜK, USA 1949–64 XIX–J–1–j 25d. 121t. Reg Watson árulása, 1952. augusztus 28.

⁴⁵ Sam Russel: *Hungarian Premier talks to DW*. Daily Worker, 1956. december 20. 1.

pedig a dolgot úgy ütemezve, hogy a számunkra legalkalmasabb időpontokban tartózkodjanak hazánkban, amikor bizonyos események a közhangulatot és a főváros, illetve az ország arculatát ünnepélyesebbé teszik”.⁴⁶

A londoni magyar követség sem maradt el abban a tekintetben, hogy Kádár interjút szervezzenek az angol–magyar politikai kapcsolatok javításának céljából. Erre a magyar külügyminisztérium azonnal válaszolt, és kifejezetten ellenségesen reagált a felvetésre.

„A követség rendkívül szívósan hónapról–hónapra felterjeszti javaslatát Kádár, Münnich elvtárs interjújára. A kormány vezetői foglalkoznak az interjú gondolatával, nem vették le a napirendről, és ha időszerű lesz, erről az elvtársakat értesíteni fogjuk. [...] Szerintünk az angol–magyar kapcsolatoknak nem ez a legégetőbb problémája és egy esetleges interjú sem hozna olyan változást, melyet ettől az elvtársak közül egyesek remélnék”.⁴⁷

Egy-egy angolszász újságíró természetesen sok mindent elkövetett, hogy jó ajánlólevelet állítson ki magáról a követség előtt a cél érdekében. Ilyenkor előfordulhatott az is, hogy a magyar követség tévedett, vagy egyszerűbben fogalmazva átverés áldozata lett. Sefton Delmerrel például maguk kezdeményezték a kapcsolat felvételét még 1959 márciusában, a Külügyminisztérium utasítása alapján. Delmer ennek köszönhetően Kádárral is interjút készíthetett, miközben az 1956-os forradalom alatt a *Daily Express* tudósítójaként már járt Magyarországon.⁴⁸ Sefton Delmer iránt a követségben az ébresztett szimpátiát, hogy erősen nyugatnémet ellenes irányzatról tett tanúbizonyságot, és kijelentette „Nyugat-Németországban egyre több náci kerül vissza hatalmi funkciókba és ez olyan jelenség, amitől nem tekinthetünk el”.⁴⁹ Az 1959. áprilisi újabb beszélgetésben Delmer a bizalom további építése gyanánt előadta az 1956-os forradalommal kapcsolatos koncepcióját, melyet „[...] lényegében abban lehet összefoglalni, hogy Magyarországon egy liberalizálódási folyamat indult meg, amelynek a sebessége és kiterjedése sem Budapest, sem pedig Moszkva számára nem volt elfogadható”.⁵⁰

⁴⁶ MNL OL TÜK, USA 1949–64 XIX–J–1–j 25d. 121t. Az amerikai sajtó és televízió érdeklődés Magyarország iránt. 1958. február 22.

⁴⁷ MNL OL TÜK, Nagy Britannia 1959–1964 XIX–1–J–1–j 15d 29t. Politikai körök hozzáállása a magyar kérdéshez. 1959. január 10.(A Külügyminisztérium válasza a londoni magyar követségnek 00443/1/1959/)

⁴⁸ Molnár János: *Külföldi tudósítók az 1956-os forradalomban*. 1956-os Intézet honlapja http://server2001.rev.hu/msite/display_item.asp?id=2&act=tu Letöltés ideje 2014. augusztus 19.

⁴⁹ MNL OL TÜK, Nagy Britannia 1959–64 XIX–J–1–j 38d. 126t. Ebéd Sefton Delmerrel. 1959. március 6.

⁵⁰ MNL OL TÜK, Nagy Britannia 1959–64 XIX–J–1–j 38d. 126t. Beszélgetés Sefton Delmerrel. 1959. április 10.

Ennél is továbbment, amikor azt fogalmazta meg, hogy az egész magyar ügy amúgy is hamarosan el fog halni. Nem csoda, ha elnyerte a teljes bizalmat. Amikor azonban a londoni magyar követség, már az újságíró visszatérése után találkozott az egykor nagyra becsült angollal, korántsem volt szívderítő a számukra. Delmer kifejtette, hogy nagyon örült annak, hogy beszélhetett Kádár Jánossal, aki szimpatikus volt neki, de mégis csalódott, mert szerinte alacsonyabb a képzettsége ahhoz, hogy egy ilyen fontos politikai pozíciót betöltsön. Utalt arra a nehézségre, hogy tolmácon keresztül tudtak csak beszélgetni.⁵¹ De azért ennek ellenére ezek a találkozók egy később jól felépített rendszer kezdeti lépései voltak, amelyeket 1970-ben Komócsin Zoltán⁵² már külön levélben foglalt össze egy indiai újságíró interjúkérése kapcsán. A menetrend egyszerű volt: az újságírónak a Kádárhoz intézett kérdéseket írásban el kellett juttatnia, amelyet aztán lefordítottak. Ezután Katona Istvánhoz⁵³ került a dokumentum. Tehát az MSZMP Központi Bizottságának Agitációs és Propaganda Osztálya kezelte az ügyet. Majd javaslatot kellett tenni az MSZMP Politikai Bizottságnak és természetesen Kádár Jánosnak. Amint megszületett a döntés és elkészültek az írásbeli válaszok is, jöhetett az újságíró Budapestre.⁵⁴

A Kádárhoz való eljutás tehát egy külföldi újságírónak a magyar követségen kezdődött, először ott kellett jó benyomást keltenie, aztán jöhetett a Külügyminisztérium, illetve az Agitációs és Propaganda Osztály, a Politikai Bizottság és persze elsősorban az első titkár. Ezután következett az előre elküldött kérdésekre megszerkesztett válaszok megírása, lefordítása és átadása, illetve a személyes találkozó. Majd biztosítésképpen egy rövid MTI-hír arról, hogy interjút adott Kádár János az alábbi külföldi tudósítónak. A legvégén pedig – amint ez Kádár János irataiból kiderül – a már meg-

⁵¹ MNL OL TÜK, Nagy Britannia 1959–64 XIX–J–1–j 38d. 126t. Beszélgetés Sefton Delmerrel. 1959. július 15.

⁵² Komócsin Zoltán (1923–1974) 1941-ben lépett be a Kommunista Pártba. 1949-től a Központi Vezetőség Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője. 1954-től az osztály vezetésével bízták meg, de 1955-ben Gerő Ernő javaslatára leváltották. 1957-től a KB tagja, illetve a megalakított KISZ Országos Szervező Bizottságának az elnöke lett. 1962-től a Politikai Bizottság tagjának választják. Az 1970-es években a KB külügyi titkára volt. Lásd: Kommunizmus Kutató <http://kommunizmuskutato.hu/kommunista-vezetok#html-1> Letöltés ideje 2014. augusztus 19.

⁵³ Katona István (1928–2006) 1949-től a Magyar–Szovjet Baráti Társaság munkatársa. Újságíróként dolgozott az 50-es években. 1961-ben a KB tagja lett. 1970-től a KB Agitációs és Propaganda Osztályának a vezetője. 1977 és 1988 között a KB-iroda vezetője. 1988. május 22-én elveszti KB tagságát. Lásd: Kommunizmus Kutató <http://kommunizmuskutato.hu/kommunista-vezetok#html-1>. Letöltés ideje 2014. augusztus 19.

⁵⁴ Politikatörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban PIL) Kádár János interjúi, nyilatkozatai francia, indiai, jugoszláv, NSZK, osztrák, portugál orgánumoknak, az interjúkkal kapcsolatos levelezés, feljegyzés, emlékeztetők. Komócsin Zoltán levele. 1970. április 3. 765 f. 73 ö. e. 79. o.

jelent interjú fordítását közölték Magyarországon is.⁵⁵ Hosszú eljárás, amely nyilvánvalóvá tette, hogy Kádár János megszólalásai nem spontánok, nem pusztán rögtönzések, hanem előre megfontoltak és alaposan megtervezettek voltak.

Az interjúk barátságos légkörben zajlottak és egynémely esetben rávilágítanak Kádár gondolkodásmódjára is, azonban – pontosan az erősen kontrollált kereteknek köszönhetően – nem lehet teljes mértékben őszintének vélelmezni minden egyes mondatát. Az angolszász újságírókat különösen érdekelte a magyarországi reform, és sok esetben egyfajta humanizmussal liberalizált kommunizmust láttattak a Kádár-rendszerben, amelyet pozitívan ítélt meg. Külön érdekes, hogy Kádár humanizmus-értelmezése mennyire különbözött attól, amelyet ma többen is emlegetnek. Erről vall Kádár azon kijelentése, amelyet C. L. Sulzbergernek, a *The New York Times* külpolitikai főmunkatársának tett, aki éppen az 1968-as csehszlovák válság megoldása kapcsán faggatta. „A humanizmussal összefüggésben sokszor olyan elhatározások szükségesek, amelyek éppen az itt élő népek létfontosságú érdekeit védik. [...] A megtett lépéseket szükségszerű és kényszerű lépéseknek tekintjük, nem pedig örvendeteseknek”.⁵⁶ Tehát Kádár szerint a nép érdekében erőszakhoz is lehet folyamodni. Az erőszak pedig kényszerű, az emberiséggel összefüggésben hozott döntés? Aligha.

Kádár időnként akaratlanul is kilépett a puritán vezető képéből, miközben kifejtette, hogy bizonyos kommunista vezetők sokkal érdekesebbek is tudnak lenni nála az amerikai sajtó számára. Például egy 1971. márciusi interjújában a Katona István által a „mérsékelt nyugati propagandavonalba” sorolt UPI tudósító Richard Cole Longworthnak a következőket mesélte el az 1960-as ENSZ közgyűlésekről. „Ki volt az amerikai sajtó számára érdekes ember? Fidel Castro, Hruscsov s még nem tudom kicsodák. Az ülésteremben, ugyanabban az oszlopban mögöttünk volt az Egyesült Államok küldöttségének a helye. Egy alkalommal az ülés végén mentünk kifelé, a terem jobboldala kiürült. Az Egyesült Államok ENSZ-küldöttsége azonban ott volt, s ott voltak a sajtófiúk egy kupacban. Jó hangosan beszélgettek, s az ENSZ-képviselő vezetője azt mondta az újságíróknak: „Fiúk mit csináltok? Rólunk is adjatok már egy-két képet [...] örökké ezt a Castrót és ezt a Hruscsovot fényképezitek!”⁵⁷

1978 júniusában John Oakes, a *The New York Times* szerkesztő bizottságának tagja interjúkészítési szándékkal érkezett meg Budapestre. A beszélgetés azért is

⁵⁵ PIL, 765 f. 71 ö.e. 141.o. Feljegyzés Kádár Jánosnak Katona Istvántól. John Oakes a *New York Times* szerkesztőbizottságának tagjáról, 1978. június 1.

⁵⁶ PIL, 765 f. 71 ö.e. 6. o. Kádár János beszélgetése C.L. Sulzbergerrel a *New York Times* külpolitikai főszerkesztőjével. 1968. november 6.

⁵⁷ PIL, 765 f. 71 ö.e. 13–14. o. Kádár János beszélgetése az UPI Bécsi tudósítójával. 1971. március 11.

lényeges, mert Kádár János tovább árnyalta gondolkodását az 1956-os forradalomról. Kádár János ebben a beszélgetésben beismerte, hogy az ő általa képviselt erőket porrá zúzták 1956-ban, és pusztán a vérontás és a polgárháború további elkerülése érdekében kérte a segítséget a Szovjetuniótól.⁵⁸

A későbbi reformok és eredmények igazolására az ellenforradalomból tragikus esemény és a várható polgárháború megelőzésének a szándéka lett. De 1956 nemcsak olyan dátum volt Kádár Jánosnak, amelyet titkolni akart volna, amelyről ma egyesek azt gondolják, hogy folyamatosan kínozza a lelkiismeretét. A már említett 1986-os *Time* magazin interjúban Kádár János arra a kérdésre, hogy mi volt a számára legfontosabb tevékenység az eddigi vezetése során, határozottan 1956-ot nevezte meg. Szokott szerénységgel nyilatkozott, miközben ott volt a büszkeség is, amelyet ma többen egyáltalán nem is érzékelnek Kádár János személyiségében.

„Abban a súlyos helyzetben, ami 1956-ban a hazánkban előállott, helyt kellett állnom. Úgy kell mondani, hogy a legfelelősebb posztra kerültem, amire egyébként semmilyen ambíció nem vezetett. Az események így alakultak. Talán beképzeltség nélkül mondhatom, hogy valami szolgálatot tehettem a népnek, aminek a fia vagyok. [...] Én úgy tartom, ha én nem, valaki más biztos kerül ide. [...] Az én 56-os szerepemről Nyugaton megvolt egyfajta vélemény, mindenféleképpen elneveztek, én ezzel nem törődtem”.⁵⁹

1986-ban egy másik amerikai is érkezett Budapestre, az egykori *New York Times* tudósító, Elie Abel. Ekkor éppen Kelet-Európáról gyűjtött anyagot új könyvéhez, és Kádárt természetesen 1956-ról is megkérdezte. Kádár János most is kendőzetlenül beszélt, de pontosan úgy, ahogy az egy hivatásos kommunista vezetőtől elvárható. „[...] én láttam az ellenforradalmi tömeget, 4-5000 embernél többet persze nem, képzelje el, jönnek szembe fegyverrel. De ez nem mind ellenforradalmár. Ha ki tudom választani azt a néhány százat, akkor, mint afféle „vad kommunista” szitává lövöm őket. [...] Mi statáriumot is csináltunk. De olyan alap eligazítást adtunk, hogy a bíróság csak bizonyított tények alapján vonhat felelősségre bárkit”.⁶⁰

Még egy cikk erejéig maradjunk 1986-ban. Az angol hetilap, a *The Observer* ebben az évben azzal emlékezett a magyar forradalomra, hogy szembeállította a lengyel 1956-os poznani munkásfelkelés eredményeivel. Lengyelországban gyakorlatilag a poznani tüntetés után már nem lóttek a demonstrálókra, így nem alakult ki forradalom. Nagy Imre kormánya a semlegesség deklarálásával sokkal tovább ment a lengyel vezetőknél. Ellenben a lengyelek az 1956-ban általuk elért minimális ered-

⁵⁸ PIL, 765 f. 71 ö.e 156.o. Interjú John Oakes-szal a *New York Times* szerkesztőbizottságának tagjával. 1979. június 1.

⁵⁹ PIL, 765 f. 71 ö.e 168.o. Barabás Lajos feljegyzése Katona Istvánnak. 1986. július 16.

⁶⁰ PIL, 765 f. 71 ö.e 182. o. Emlékeztető Barabás Lajostól Katona Istvánnak. 1986. szeptember 25.

mények egy részét is felszámolták. Azonban a megtorlások után Magyarország fejlődni kezdett, és a *The Observer* szerint prosperáló ország lett Kádár János toleráns vezetése alatt. Ezzel szemben a jobban induló lengyeleket „kétségek és gazdasági válság gyötri”.⁶¹ 1986-ban mintha már az sem számítana a baloldali angol hetilapnak, hogy milyen módon jutott Kádár János a hatalomhoz. Tehát az angolszász sajtóban a megtett utat felülírják az eredmények?

Elegendő egészen az 1963-as magyarországi amnesztiarendelethez visszamennünk, hogy a *The Guardian* napilapból is ezt a következtetést vonjuk le. David Holden újságíró két cikket is írt 1963. október 21-én és 23-án a változó Magyarországról. Az első írásában annak a meggyőződésének ad hangot, hogy Magyarország immár nem „börtöntábor, [...] szabadabb és virágzóbb most, mint az elmúlt negyedszázadban”.⁶² A cikkben Holden bemutatta a pesti utcát, ahol már jelen volt a női divat és az elegancia, egyenesen keleti Párizsnak tartotta Budapestet. Nem beszélve az ugrás-szerűen megnőtt gépjárművek számáról, televíziókról, hűtőkről, motorkerékpárokról. Gyakorlatilag az amnesztiarendelethez eltelte időszakot dicsérte az írás. És mindezek mellett megjelent egy olyan állítás is, amely napjainkban sem ritka: Kádár megvalósította Nagy Imre álmait.

„Nagy Imrének, az embernek, aki meghalt, mosolyognia kellene a mennyből az élőkre. [...] végül is megnyerte a csatáját”.⁶³ Az angol újságíró nem említette sem a Nagy Imre-pert, sem a kivégzéseket. Mintha ezek tabutémák lettek volna? Holden második cikkében Magyarország jövőjéről gondolkozott. Azt várta, hogy a KGST-ben a magyarok egyre inkább kiállnak majd a gazdasági érdekeikért, akár a Szovjetunióval szemben is.⁶⁴

1976-ban a sokáig persona non gratának minősített és a cikkei miatt Magyarországra sem engedett Léderer Lajos is megérkezhetett Budapestre. És ha már ott járt – habár realisabban ítélte meg Kádár János személyét – ő is meglepetten tudósított az eredményekről. Nem a rendszer liberalizálásáról, hanem humanizálásáról írt, amely toleránsabbnak tűnt a számára, mint azt megelőzően.⁶⁵

De akkor is tévedünk, ha azt gondoljuk, ez csak annak köszönhető, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc miatt elítéltek jelentős részét kiengedték a börtönből. Már 1963 előtt is jelentek meg olyan cikkek, amelyek mást gondoltak hazánkról és Kádár Jánosról.

⁶¹ Neal Ascherson: *1956: How Poland got away with it*. The Observer, 1986. október 26. 9.

⁶² David Holden: *Opening the prison gates*. The Guardian, 1963. október 21. 8.

⁶³ Uo.

⁶⁴ David Holden: *The road to socialism*. The Guardian, 1963. október 23. 10.

⁶⁵ Léderer Lajos: *How Hungarian socialism developed its human face*. The Observer, 1976. október 24. 12.

1960-ban az angol konzervatív *The Times* kimondta, hogy minden elnyomás ellenére Kádár jobb, mint Rákosi. És azt is kénytelenek voltak megállapítani, hogy habár a magyar életszínvonal még jóval alatta volt a nyugatinak, azért az utcán is megállapíthatóak a pozitív változások. Az éttermek és a kávéházak megteltek emberekkel.⁶⁶

1962-ben a *Time* magazin úgy mutatta be az egykor helytartónak és bábnak bélyegzett Kádár Jánost, mint aki erőszakkal szerezte meg ugyan a hatalmat, de aztán ellátta a népét az annyira várt fogyasztási javakkal.⁶⁷

Glant Tibor, a *New York Times* napilapot vizsgálva megállapította, hogy a lap szerkesztősége kettős célt szolgált a sokszor egymásnak is ellentmondó cikkek közlésével. Az 1956-os forradalom évfordulóin támadták a Kádár-rezsimet, miközben sokszor csak azért dicsérték, hogy bátorítsák távolodását a szovjet politikától.⁶⁸

A kérdés persze az: miért változott meg így minden? Az egész csak a Rákosi-időszaknál jobb rendszernek köszönhető? Valószínűleg sokkal inkább abban az amerikai politikában kell keresni a választ, amely a Szovjetuniótól kicsit is eltérő közép-kelet-európai kommunistákat a további változások ösztönzése miatt támogatta. A hidegháborús logika szerint a Szovjetuniótól bármilyen kérdésben távolodó rendszerek segíthetik a szovjet impérium bukását. Kérdés, hogy Kádár halálakor ez a viselkedés mennyiben változott meg.

GYÁSZJELENTÉSEK

Kádár János 1989. július 6-án halt meg. Pontosán aznap, amikor Nagy Imre és társai megkapták a felmentést olyan bűnök alól, amelyeket el sem követtek. Természetesen az angolszász lapok nem tekinthettek el Kádár János újabb értékelésétől.

Az angol baloldali napilap, a *The Guardian* 1989. július 7-én négy cikkben is foglalkozott az egykori első titkár halálával. Az első, hosszabb írásban, amely a lap 10. oldalán található, igyekeznek inkább pozitív szellemben nyilatkozni Kádár Jánosról és az általa felépített rendszerről. Ennek köszönhetően előkerült a gulyáskommunizmus fogalma is.

„A gulyáskommunizmus eklektikus keveréke volt annak a politikának, amelynek a célja, hogy a magyaroknak magas életszínvonalat teremtsenek”.⁶⁹ A cikk nem foglalt állást Nagy Imre ügyében, csak annyit jegyeztek meg, hogy Kádár volt az

⁶⁶ [Név nélkül] *Mr. Kadar gains some grounds*. *The Times*, 1960. április 19. 13.

⁶⁷ [Név nélkül] *Hungary: Suffering Stalinists*. *Time*, 1962. augusztus 31. 25

⁶⁸ Glant Tibor: *Emlékezzünk Magyarországra – 1956*, Budapest, 2008, Kiss József Könyvkiadó, 35–36.

⁶⁹ Susan Vlets: *Kadar death fails to halt Nagy trial*. *The Guardian*, 1989. július 7. 10.

MSZMP vezetője, amikor az 1956-os forradalom miniszterelnökén a halálos ítéletet végrehajtották. Finoman jelezték: mindez azt követően történt, hogy a szovjetek eltiporták a magyar „felkelést”. Nem teremtettek közvetlen összefüggést.

Az újságban jóval hátrébb, a 39. oldalon már nem tudtak eltekinteni a jóval direkttebb fogalmazástól. Ez esetben már a cím is sokatmondó: *A szatrapa, aki azért élt, hogy ismét hazafi lehessen*.⁷⁰ Ebben a címben felfedezhető a sokat emlegetett helytartó vagy államférfi kérdése, illetve a személyiségében, a hatalomra kerülésében és az ezután következő döntésekben látható komoly ellentmondás.

Michael Simmons a cikkben kifejezetten erre helyezte a hangsúlyt. Többfajta Kádár János is létezett egyszerre a barázdált arc mögött, vélte Simmons, azonban túl sokáig maradt hatalmon. Simmons Kádárt felelősnek állította be Rajk László – akit az elhunyt barátjának nevezett – kivégzéséért, illetve felelősnek tartotta Nagy Imre elítélésért is. Ezután újabb kritika következett Kádár Jánossal szemben. Hiszen – ahogy Simmons állította – amikor Kádár 1988-ban távozott a hatalom csúcsáról, az országot gazdasági zűrzavarban hagyta, és olyan politikai válságban, amely hasonlított az 1956-os magyar forradalom utáni állapotokhoz.

Wolfgang Saxon a *The New York Times* 12. oldalán elemezte Kádár János hatalomban eltöltött idejét. Saxon úgy vélte, hogy Nagy Imre és társai 1989. június 16-i újratemetése Kádár János elutasítását is jelképezte.⁷¹ De itt is előkerült a gulyáskommunizmus fogalma, amelyet a lap a tényeknek megfelelően Hruscsovnek tulajdonított a Kádár-rendszer jellemzésére. Kiemelte, hogy Kádár akkor volt belügyminiszter, amikor Rajk Lászlót 1949-ben kivégezték. Illetve tényként említette a legendát, miszerint Kádárt 1951-ben – amikor Rákosi Mátyás utasítására letartóztatták – megkínózták. Bár ahogy Saxon is beismerte, Kádár sohasem beszélt erről. Ebben a cikkben sem szóltak Kádár János felelősségéről Nagy Imre kivégzésében. Sok pozitívumot is tulajdonított neki a lap, mint például a sztálinisták eltávolítását az MSZMP-ből, vagy megállapították, hogy Magyarország Kádár hatalma alatt a legfejldőképesebb ország lett a kommunista blokkban.

Az 1980-as években azonban maga lett a gátja a fejlődésnek is – állította Saxon. A cikkhez egy 1963-as fotót csatoltak, amelyen nemcsak Kádár, hanem Hruscsov és Brezsnyev is látható rajta.⁷² Ezzel sugalmazták, hogy mindkét szovjet politikust egyaránt kiszolgált a hosszú vezetői pályafutása alatt.

⁷⁰ Michael Simmons: *The Satrap who lived to become patriot again*. The Guardian, 1989. július 7. 39.

⁷¹ Wolfgang Saxon: *Janos Kadar of Hungary is dead at 77*. The New York Times, 1989. július 7. 12.

⁷² Uo.

Természetesen az emlékezés kérdésében írt angolszász sajtóanyagok érdekelték a Magyar Távirati Irodát is, amelynek összefoglaló jelentéseit Katona István személyes anyagában találjuk.⁷³

Az MTI-jelentés szerint a *Washington Post* arra mutatott rá, hogy Kádár János örökségét azok bírálták a legdurvábban, akik egykor a „dicsőségében lubickoltak”. A Kádár-szidalmazás nemzeti sport lett, s ebben a hivatalos tájékoztatás vitte a fő szerepet.⁷⁴ A *The Sunday Times* tragikus hősnek ábrázolta Kádár Jánost. Hiszen magányosan és kegyvesztetten halt meg, miközben Nagy Imrét rehabilitálták.

A *The Independent* cikke azt állította, hogy Kádár János, akit születési nevén Csermaneknek nevezett, véletlenek sorozata révén vált vezetővé, de a jövő történései majd úgy írnak róla, mint aki a legnagyobb vezetője volt a XX. századi Magyarországnak. De ennél is tovább ment az újság az MTI fordítása alapján, amikor a következőket közölte az olvasóval: „Ha a politika a lehetséges művészete, akkor kétség sem fér ahhoz, hogy Kádár János ennek egyik kiemelkedő művelője volt”.⁷⁵

Tehát a nekrológok – köszönhetően a műfaji sajátosságoknak is – sokkal inkább pozitívak vagy ellentmondásosak, de nem teljesen negatívan értékelik Kádár János szerepét és vezetői tulajdonságait.

ÖSSZEGZÉS

Láthattuk, hogy az angolszász sajtóban nincs egyetértés Kádár János személyét illetően. Mégis meglepő, hogy a cikkek legnagyobb részében Kádár János felelőssége Nagy Imre és társai perében marginalizálódott, miközben az elért eredményekre hivatkozva – ritka kivételektől eltekintve – felmagasztalták őt.

Így a rendkívüli ellentmondásosság maradt csak számunkra. Kádár helytartó volt és államférfi akart lenni, ezek az ambíciók jól láthatóak az angolszász cikkekből is. Kádár az 1980-as években is büszkén és nem szemlesütve nyilatkozott az angolszász újságíróknak arról a szerepről, amelyet az 1956-os forradalom eltiprásában betöltött, és nem olyan vezető volt, aki gyűlölte volna azokat, akik a hatalomra segítették.⁷⁶

⁷³ PIL, Katona István személyes iratai. 983 f. 38 ö. e. 145–149. o. Kádár János haláláról MTI-jelentés. 1989. július 9.

⁷⁴ PIL, Katona István személyes iratai. 983 f. 38 ö. e. 145–149. o. Kádár János haláláról MTI-jelentés. 1989. július 9.

⁷⁵ PIL, Katona István személyes iratai. 983 f. 38 ö. e. 145–149. o. Kádár János haláláról MTI-jelentés. 1989. július 9.

⁷⁶ Oplatka András erről írt egy tanulmányt, amely az *Europäische Rundschau* folyóiratban jelent meg, *Egy történelmi párhuzam* címmel az 1989/1. negyedévi számban. Oplatka rámutatott arra, hogy pontosan azért nem lehet Bethlen Gáborhoz hasonlítani Kádárt, mert miközben Bethlen mindent

Sőt, mindvégig ragaszkodott ahhoz, hogy azaz idegen katonaság, amelynek a hatalmát köszönhette, maradjon abban az országban, amelynek az államférfije akart lenni. És ahol a korszak mítosza szerint – ahogy a *The Financial Times* nekrológja is írta – volt idő: annyira szerették, hogy akár szabad választást is nyert volna.⁷⁷ S miközben vannak, akik szerint már ma is a legnagyobb 20. századi magyar politikusok egyike, pontosan azért maradt ellenmondásos személyiség, mert egy olyan diktatúra vezetését örökölte, amelynek maga is a neveltje és a híve volt. És amelyet módosított ugyan, de az alapjait sohasem akarta felszámolni. Az angolszász sajtó számára egyértelműen többarcú kommunista politikus volt, akivel lehetett tárgyalni, de aki az 1980-as évek végére az újabb – immár az alapokat is megváltoztató – reformok meghozatalára képtelen volt. Ezek a reformok ugyanis már elpusztították volna azt a rendszert, amelynek a szolgálatába szegődött. Ezzel az elodázó taktikával pedig csak gazdasági és politikai válságot hagyhatott maga után. Tehát ha a hatalmához vezető út mellett megvizsgáljuk a hátrahagyott örökségét is, nem lehet pozitív a mérleg. Amennyiben tragikus hősnek ábrázolják, akkor pedig azt ismerik el, hogy államférfivá válása éppen az 1980-as évek nehézségei és az 1956-os szerepvállalása miatt eleve kudarcra volt ítélve.

megtett, hogy megszabaduljon a törököktől, akiknek hatalmát köszönheti, Kádárnál nem lehetett tudni, mit gondol a lelke mélyén a szovjetekről. A fordított szöveget lásd: PIL, Katona István személyes iratai. 983 f 38 ö.e. 17–22. o. Oplatka A: *Ungarns Spielraum zwischen Ost und West*. 1989/1., ford. Horváth Ida. Számomra egyértelmű, hogy Kádár János forradalmi kommunistaként sohasem asszisztált volna semmilyen módon a Szovjetunió meggyengítéséhez, pontosan ezért nem kedvelte Gorbacsov politikáját. Magyarország jövőjét a Szovjetunióval szoros szövetségi kapcsolatban képzelte el.

⁷⁷ PIL, Katona István személyes iratai. 983 f. 38 ö. e. 145–149. o. MTI-jelentés Kádár János haláláról. 1989. július 9.

JÁNOS RÁCZ

JÁNOS KÁDÁR IN THE ENGLISH-LANGUAGE PRESS OF HIS TIME

In my attempt to present the English-language press' portrayal of János Kádár, I have looked at the following publications: *The New York Times*, *Observer*, *The Manchester Guardian*, *The Guardian*, *Time*, *The Times*, *The Age*, *Montreal Gazette*, and *Daily Worker*. Additionally, I have reviewed both István Katona's and János Kádár's collected works at the Foundation of Political History, as well as American and British documents related to classified information archived at the National Archives of Hungary.

Taking the Kádár biographies into consideration, we may say that a line of thought has formed that seeks to minimize the role that János Kádár played in the reprisals, while at the same time greatly overstating the results of his reforms. Most of these are opinions based not on technical academic works but rather literary ones. A common theme among them is an overemphasis of Kádár's positives while attacking Imre Nagy's political career and deeds.

My research proves that the English-language press treated János Kádár as the executor of the Soviet Union's will during the trial of Imre Nagy. On the basis of the source material, we may also say that the MSZMP (Hungarian Socialist Labor Party) understood this to be so. That western propaganda would attack the Soviet Union in the case was expected.

The political leadership of the United States placed the Soviet Union in the cross-hairs of its propaganda attacks. Therefore, the events of the trial of Imre Nagy and his compatriots, as well as their subsequent executions, were conveyed in such a way as to further the United States' interests.

The research has also revealed that János Kádár's interviews with the English-language press were conducted within a tightly controlled system. The foreign affairs representatives, the Political Committee, the MSZMP KB Agitation and Propaganda Department, and its head István Katona, all had roles to play in this system. From the English-language press only those reporters could sit down with János Kádár who had been demonstrably shown to have come without malevolent intentions. From the

interviews we may conclude that János Kádár never spoke against the policies of the Soviet Union. Although questions related to the 1956 Revolution and its defeat caused him difficulty, even into the 1980's he was proud of the role he had played in crushing it.

The final part of our study deals with those obituaries that appeared upon János Kádár's death in the English-language press. These articles have revealed serious and meaningful contradictions. While applauding his reforms, they also did not refrain from criticism of his personal responsibility. In this light, the Rajk trial, the Imre Nagy trial and the ongoing crisis were all noted. At times he was depicted as a tragic hero. It is demonstrable that precisely because of these exceptional contradictions his career cannot be considered constructive.

JÁNOS RÁCZ

JÁNOS KÁDÁR IN DER ZEITGENÖSSISCHEN ANGELSÄCHSISCHEN PRESSE

Der Beitrag sucht die Antwort darauf, wie die angelsächsische Presse János Kádár beurteilte. Die verwendeten Pressematerialien waren: *The New York Times*, *The Observer*, *The Manchester Guardian*, *The Guardian*, *Time*, *The Times*, *The Age*, *Montreal Gazette* und *Daily Worker*. Während der Forschung untersuchten wir den im Institut für Politikgeschichte auffindbaren Aktennachlass von István Katona und János Kádár, ferner die amerikanischen und britischen Geheimakten des Landesarchivs des Ungarischen Nationalarchivs. Unter Berücksichtigung der Kádár-Biografien kann man sagen, dass sich ein Diskurs entwickelt hat, der die Rolle János Kádárs bei den Vergeltungsmaßnahmen zu mindern oder in Frage zu stellen versucht, während die Ergebnisse der kádárschen Reformen stark überbewertet werden. Zumeist sind es keine fachwissenschaftlichen, sondern aufgrund literarischer Arbeiten formulierten Meinungen. Man kann als ihr gemeinsames Merkmal betrachten, dass die politische Laufbahn und die Taten Imre Nagys stark angegriffen, inzwischen jedoch eine positive Rolle János Kádárs betont wird. Sie sind außerstande, die beiden Politiker mit wissenschaftlichen Methoden gemeinsam zu behandeln.

Unsere Recherchen belegen: Die angelsächsische Presse behandelte János Kádár im Imre-Nagy-Prozess als Vollstrecker des Willens der Sowjetunion. Aufgrund der Quellen stellte sich heraus, dass sich die Parteiführung der USAP darüber im Klaren war. Sie rechnete damit, dass die westliche Propaganda in dieser Angelegenheit die Sowjetunion angreifen wird.

Die politische Führung der Vereinigten Staaten machte die Sowjetunion zur Zielscheibe des Propaganda-Angriffes. Sie interpretierten also den Prozess Imre Nagys und seiner Mitstreiter sowie die Hinrichtungen entsprechend ihren eigenen Interessen.

Aus den Recherchen ging ebenfalls hervor, dass die in angelsächsischen Zeitungen veröffentlichten Interviews mit János Kádár in einem stark kontrollierten System entstanden waren. In diesem System kam den Auslandsvertretungen, dem Politbüro, der Abteilung Agitation und Propaganda des Zentralkomitees der USAP bzw. dessen Leiter István Katona ebenfalls eine Rolle zu.

An János Kádár durfte lediglich so ein angelsächsischer Journalist herankommen, der den Ersten Sekretär der USAP – durch das spezifische System gefiltert nachweisbar nicht mit dem Ziel feindlicher Propaganda – treffen wollte. Anhand der Interviews lässt sich feststellen, dass sich János Kádár nicht gegen die Politik der Sowjetunion äußerte. Wie sich herausstellte, bereiteten ihm Fragen im Zusammenhang mit der niedergeschlagenen Revolution und dem Freiheitskampf 1956 Schwierigkeiten, während er jedoch selbst in den Achtzigerjahren noch stolz auf die Rolle war, die er bei der Lösung dieser Frage gespielt hatte.

Der abschließende Teil unseres Beitrages befasst sich mit den Nachrufen, die nach dem Tod János Kádárs in angelsächsischen Zeitungen erschienen waren. Diese Artikel zeigten tiefe und bedeutende Widersprüchlichkeit auf. Während sie die Reformen von János Kádár würdigten, sahen sie in einzelnen Fällen auch nicht von der Kritik seiner persönlichen Verantwortung ab. Dies erwähnten sie sowohl in Bezug auf den Rajk-Prozess, als auf den Imre-Nagy-Prozess sowie auf die Krise der Achtzigerjahre. Von Zeit zu Zeit wurde er auch als tragischer Held dargestellt. Es ist belegbar, dass seine Laufbahn genau wegen dieser außerordentlichen Widersprüchlichkeit nicht in absolutem Maße als positiv hingestellt werden kann.